

Nekuda, Vladimír

**Základní otázky historicko archeologického studia vesnického sídla,
domu a dvora**

Archaeologia historica. 1987, vol. 12, iss. [1], pp. 33-46

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139684>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Základní otázky historicko archeologického studia vesnického sídla, domu a dvora

VLADIMÍR NEKUDA

Zájem věnovaný našim vesnicím má své příčiny nejen v současné situaci, kdy vesnice se mění téměř před našima očima, ale především ve snaze přispět k osvětlení historických podmínek a životního prostředí našich vesnic. Dnešní vesnice jsou výsledkem staletého historického vývoje podmíněného ekonomicky, sociálně a právně. Při rozboru tohoto historického vývoje zjišťujeme, že jedno z důležitých období ve vývoji vesnických sídlišť bylo 13. století, kdy se začaly měnit jak vesnice, tak i k nim příslušná pluzina. Toto zjištění je důležité pro stanovení hlavních úkolů studia vesnických sídel, domu a dvora.

Na studiu vesnického sídla se podílí několik vědních oborů, z nichž historie, archeologie, etnografie a historická geografie zaujímají vedoucí postavení. Jejich společným zájmem je činnost člověka v průběhu historického vývoje a jeho působení na vzhled a zejména na přetváření kulturní krajiny. Cílem tohoto příspěvku je pojednat o tom, jaký úkol ve výzkumu vesnických sídel připadá archeologii.

Archeologie vychází z pramenů hmotných. Jejich hodnota a vypovídací schopnost je závislá na metodice výzkumu, na stavu půdních podmínek a na volbě typu sídlišť. Historická archeologie přispěla velkou měrou k novým poznatkům o středověké vesnici především výzkumem zaniklých středověkých osad. Výzkumem získané půdorysy domů a hospodářských staveb spolu s předměty hmotné kultury vytvářejí dnes již spolehlivou základnu pro rekonstrukci stavu výrobních sil a životních podmínek venkovského obyvatelstva v období feudalismu. Hodnotíme-li dosavadní přínos historické archeologie k výzkumu vesnických sídel, možno říci, že poměrně v krátké době bylo dosaženo celé řady nových poznatků k základním otázkám jak k hospodářskému tak i společenskému vývoji středověké společnosti. Na druhé straně je si však třeba uvědomit, že je ještě řada bílých míst, zvláště ve výzkumu raně středověkých sídel, která je třeba systematickým výzkumem postupně zaplňovat.

1. Vesnické sídlo

Je pochopitelné, že při řešení základních otázek týkajících se vesnických sídel a jejich vnitřní struktury zaujímají klíčové postavení ty lokality, na nichž probíhal, nebo v současné době ještě probíhá systematický výzkum. Časově sledují vývoj vesnického sídla domu a dvora od 11. století až do vrcholného středověku. V tomto časovém úseku obsahujícím půl tisíciletí se odehrály převratné změny v zemědělské výrobě a tím i v organizaci sídel, domu a dvora. Složitost uvedné problematiky a současný stav archeologického výzkumu vesnických sídlišť nedovolují zobecnění dílčích poznatků.

K základním otázkám vesnického sídla a to jak z archeologického tak i etnografického hlediska patří jeho půdorysné uspořádání. Získat půdorys

Obr. 1. Mstěnice. Usedlost XI. Příklad uzavřené usedlosti s průjezdem na sv. a jz. straně.

celého sídliště archeologickým výzkumem je však časově velmi náročné a vyžaduje více než jedno desetiletí. Příkladem jsou dosud zkoumané lokality: výzkum Pfaffenschlagu trval 12 let, půdorys středověkých Mstěnic ani po 22 výzkumných sezónách přesně neznáme. Také výzkum Bystřece a Konůvek, trvající více než jedno desetiletí, nepřinesl celkové půdorysné uspořádání. Nedostatek plošného odkryvu je u obou uvedených lokalit možno doplnit povrchovým průzkumem.

Vzhledem k tomu, že jsem se zabýval otázkou typů raně středověkých sídlišť (V. Nekuda, 1982, 34—38) v rámci charakteristiky středověké vesnice, omezím se jen na stručné shrnutí dosavadních poznatků. Půdorysné typy vesnických sídlišť z období raného středověku (11.—13. stol.) je možno charakterisovat jen jako pravděpodobné, neboť všechny archeologicky zkoumané lokality představují jen větší či menší výsek sídlištního útvaru. Jedná se většinou o malé osady, které v té době existovaly v celé střední Evropě. Půdorysný typ těchto sídlišť možno označit jako rozptýlený (sídlíště v katastru města Mohelnice), nebo rozptýlený se shluky objektů hnízdově uspořádaných (Záblacany). Další doklad je půdorys řadový (starší fáze v Pfaffenschlagu), nebo i návesní (Mstěnice). Společným znakem uvedených sídlišť je, že u nich docházelo k posunu v rámci lokality. Nový poznatek v tomto směru byl získán v sezoně 1986 ve Mstěnicích, kde bylo zjištěno mladohradištní osídlení vzdálené jen několik metrů od sídelní aglomerace ze stejného období.

Potíže, které jsou s výzkumem půdorysů vesnic 10.—13. století spojené, vedly J. Klápštěho a Z. Smetánku k tomu, že rozlišují pro toto období v podstatě dva půdorysné typy: rozptýlený a kompaktní, přičemž kompaktní může být buď souvislý nebo dělený (J. Klápště-Z. Smetánka, 1982, 16). Stejně jako

nelze zjistit přesný půdorys časně středověkých osad, nelze určit ani jejich velikost. Tento údaj lze u archeologicky zkoumaných sídlišť nahradit celkovou plochou s pozůstatky osídlení (Z. Smetánka-J. Klápště, 1975, 287). Z výzkumů na Moravě činil rozsah osídlené plochy slovanské osady v katastru města Mohelnice cca 15.000—20.000 m² (ovál o rozměrech 200 × 50—100 m). Prozkoumaná plocha na této lokalitě představuje 8.100 m² (V. Goš, 1984, 221).

Stopy mladohradištního osídlení zaniklých Záblačan bylo možno sledovat na ploše větší než 10 ha. Rozsah osídlení je dokladem vnitřního pohybu v rámci uvedené plochy v období trvání tohoto sídliště, tj. od druhé poloviny 10. do první poloviny 13. století. Podle R. Snášila (1973, 95) zaujímal zástavba jednoho sedliště plochu kolem 2 ha.

Dosavadní výzkumy zemědělských osad z předkolonizačního období naznačují, že půdorysným uspořádáním se neliší od předchozího období. Archeologické výzkumy nám nemohou dát odpověď ani na typ plužiny, neboť ve 13. a 14. století došlo k reorganizaci plužiny a tím velmi pravděpodobně i k překrytí starších stop polí.

Další fáze vývoje vesnických sídel byla spojena se zásadními změnami jak v oblasti společenské tak hospodářské a v neposlední řadě i kulturní. Tyto změny souvisely s rostoucím počtem obyvatelstva, intenzivní činností kolonizační spojenou s rozšiřováním zemědělských ploh. Nejvýraznějším znakem růstu obyvatelstva byla města; znamenala pronikavou změnu v hospodářském a společenském systému středověké společnosti. Města jako střediska řemeslné výroby a obchodu spolu s nově vytvořenými podmínkami trhu měla bezprostřední vliv i na zemědělskou výrobu. V této stručné charakteristice je postižena řada činitelů, kteří úplně změnili obraz sídelní struktury a s ní bezprostředně spojené kulturní krajiny. V této době se vytvářely také nové typy vesnic, které ve své většině přetrvávaly až do současnosti a vtiskly svůj ráz dnešní krajině.

Evropská literatura zabývající se typologií vesnických sídel je značně rozsáhlá. Domnívám se proto, že není nutné zabývat se rozbořem této bohaté literární produkce, ale spíše konfrontovat dosavadní názory s půdorysy získanými archeologickým výzkumem a povrchovou dokumentací. Zdá se až neuvěřitelné, že archeologickým výzkumem byl na našem území získán zatím jediný komplexní půdorys normového typu s příslušnou plužinou. Jedná se o zaniklý Pfaffenschlag, jehož usedlosti tvoří dvě řady po obou stranách protékajícího potoka. Tyto dvě řady spolu s dvěma menšími domy na západním konci vytvářejí náves otevřenou ve směru potoka. V této souvislosti je třeba opravit jinak velmi důkladnou a záslužnou studii W. Sperlinga (1982, 88), který uvádí, že prostor návsi byl na obou stranách potoka otevřen.

Rozhodujícím kritériem pro posouzení typů půdorysů vesnic je tvar vnitřního prostoru tj. návsi a způsob obestavení tohoto prostoru usedlostmi. Pfaffenschlag představuje příklad lesní lánové vsi návesního typu z konce 13. století.

Při charakteristice půdorysu vesnice je neméně důležité zjistit i typ plužiny, která je nedílnou součástí vesnického sídla a zdrojem zemědělské výroby. V případě Pfaffenschlagu se jedná o plužinu záhumenicovou, neboť pásy polí se upínají přímo na jednotlivé usedlosti (V. Nekuda, 1975, 164).

Z hlediska dalšího výzkumu je důležité zjištění, že širě záhumenicových pásů byla v Pfaffenschlagu 36 m, 27 m a 18 b. S touto šíří se setkáváme i v sousedním rakouském Waldviertlu, kde H. J. Nitz (1985, 47—62) dospěl rozbořem map ke stejnému výsledku. Tyto poznatky jsou důležité z hlediska metodického postupu při analýze starých katastrálních map.

Další, i když zatím neúplný, půdorys vesnice získaný archeologickým výzkumem poskytla lokalita Mstěnice. Ještě před několika léty se zdálo, že tato středověká ves představuje typ okrouhlice, neboť do té doby odkryté půdorysy usedlostí tvořily souvislou řadovou zástavbu ve tvaru táhlého oblouku (V. Nekuda 1982, 42). Výzkum v posledních třech letech však objevil další řadu usedlostí na protilehlé jižní straně, které, jak naznačuje jejich dosavadní seskupení, budou vytvářet velmi pravděpodobně čochkovitou návěs. Toto půdorysné seskupení by tedy představovalo typ oválnice (Angerdorf). Za předpokladu, že další výzkum tento typ půdorysu potvrdí, měli bychom důležitý doklad oválnice se vyvinula z jednořadové osady a ve vzniku druhé řady vidí dokonce vesnic je ve Slezsku, Meklenbursku a Pomořansku datován kolem r. 1200 (W. Sperling, 1982, 101). Naproti tomu I. Leister (1974, 83—92) se domnívá, že oválnice se vyvinula z jednořadové osady a ve vzniku druhé řady vidí dokonce sociální asymetrii. Vznik tohoto typu půdorysu klade do pozdního středověku nebo až do doby novější. Další názory na vznik oválnic shrnuje W. Sperling do čtyř možností: 1. Oválnice vznikla na kolonizačním území stejně jako lesní lánová ves aktem založení, tj. „na zeleném drnu“. 2. Oválnice vznikla na starém sídelním území přistěhováním německých kolonistů. Malá slovanská sídliště tak zanikla. 3. Oválnice vznikla přeložením starších slovanských sídlišť pod vlivem německého práva (*ius teutonicum*) a nových forem hospodaření. 4. Oválnice vznikla teprve v průběhu periody pustnutí v 15.—16. století (W. Sperling, 1982, 106—107).

Z uvedených možností vzniku oválnice neplatí pro Mstěnice ani jediná. Správnější se zdá výklad, že oválnice ve Mstěnicích je výsledek organické přestavby mladohradištního osídlení a že geneticky vznikla z okrouhlice. Analogický půdorys mají také zaniklé Dašovice na okr. Třebíč.

Kombinací archeologického výzkumu a povrchového průzkumu lze určit půdorys Bystřece u Jedovnic na Blanensku (sídelištní aglomerace zde byla určena i pomocí geofyziky) a Konůvek na Slavkovsku. U obou zaniklých vesnic mělo vliv na půdorysné uspořádání přírodní prostředí. Usedlosti v těchto vesnicích byly rozloženy po obou stranách potoka, takže půdorysně představují krátké řadové vsi. Naproti tomu zaniklý Vilémov nedaleko Bystřece měl trojúhelníkovou návěs a představuje tak návěsní typ (Platzdorf).

Normový půdorys středověkých vesnic byl výsledkem změn, které se odehrály v oblasti právní — zavedení enfyteutického práva a v oblasti hospodářské — zavedení lánového a trojpolního systému. Tyto změny byly pokrokovým jevem středověkého zemědělství a měly pozitivní vliv i na rozvoj měst. Veškeré snahy spojit určitý půdorysný typ s etnikem byly archeologickým výzkumem a to nejen na našem území zcela vyvráceny. Vesnická sídla prodělala řadu změn, než se stabilizovala struktura jak celkového osídlení krajiny tak i vnitřní uspořádání vesnice. Vesnice nebyly statickým útvarem, ale reagovaly na celkový hospodářský vývoj. To prokázal jak výzkum Pfaffen-schlagu v oblasti kolonizační, tak i výzkum Mstěnic na staré kulturní půdě.

2. Tvary dvora

Při analýze životních podmínek středověkého rolníka zaujímají důležité místo dům spolu s hospodářskými budovami a jejich vzájemné uspořádání v rámci plochy dvora. Dům s dvorem tvořily spojitě nádoby citlivě reagující na všechny změny pracovních a životních podmínek venkovského obyvatelstva.

Studiem tvarů zemědělské usedlosti na Moravě na sklonku feudalismu se zabýval Z. Láznička (1962, 77—94). Tehdy neměl ještě k dispozici prameny

archeologické, proto základ Lázničkovy práce tvoří mapy stabilního katastru z první poloviny 19. století. Jeho výklad i koncepce vývoje jak domu tak i dvora byly podmíněny tehdejším stavem geografického a etnografického výzkumu, a proto některé jeho názory (např. franský vliv na vývoj domu) jsou dnes překonány. Trvalou hodnotou této Lázničkovy práce však zůstává vyhodnocení půdorysných typů zemědělských usedlostí na Moravě v polovině 19. století. Rozbory map získal 6 geografických oblastí s rozdílným uspořádáním usedlostí. Již dnes můžeme říci, že ze situace domu a dvora v polovině 19. století nelze usuzovat na poměry vrcholného středověku. Na tomto úseku má především etnografie široké pole působnosti, aby na základě archeologických pramenů mohla sledovat změny, které vývoj zemědělských usedlostí provázely.

Při rozboru české společnosti ve 13. století upozornil D. Třeštík (1979, 133) na charakteristiku období 10.—12. století v pojetí F. Palackého, že všichni obyvatelé byli přímými poddanými knížete, tedy státu. Obyvatelé vesnic tak tvořili „jedinou velikou knížecí vesnici“ (D. Třeštík, 1979, 142). Statuta Konrádova označují obyvatele vesnic „rustici“. Tito „rustici“ byli knížecí lidé v tom smyslu, že formálně byli sice svobodní, ale ekonomicky závislí, protože byli vázání k půdě a odváděli prostřednictvím knížecích úředníků daně (dávky). Teprve v průběhu 12. století byli „rustici“ darováni i s půdou šlechtě nebo církvi. Od té doby začíná soukromé vlastnictví a jednotlivé skupiny venkovského obyvatelstva (rustici, hospites, servi) splynuly v rolnický stav. Rolníci se stali závislí jak právně tak i ekonomicky na své vrchnosti.

V souvislosti s rozбором sociální skladby raně středověké vesnice je třeba zamyslet se nad konkrétní podobou tehdejšího vesnického sídla a nad základním útvarem, který je označován usedlostí. Dosavadní archeologické výzkumy osad z raně středověkého období nepřinesly doklady ohraničeného dvora, kde kromě obydlí by byly i ostatní hospodářské budovy. Představa L. Niederleho (1913, 716), že slovanský jednoprostorový dům se ještě v době před počátkem historie rozšířil o síň a kleť, není zatím archeologicky doložena. Také charakteristika Menclova, že vesnice 11. století měly již pevnou stavební strukturu a že se rýsují jako dílo pevně architektonicky představitelné (V. Mencl, 1980, 592) nemá v pramenech archeologických oporu.

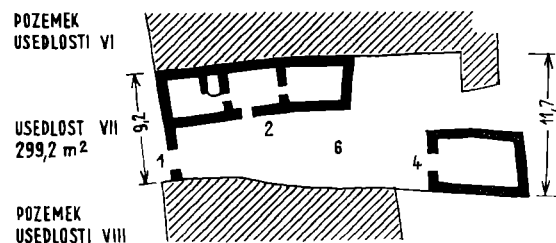
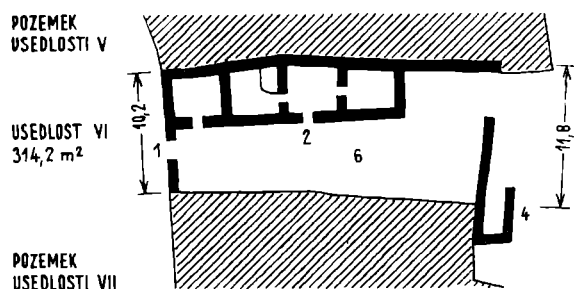
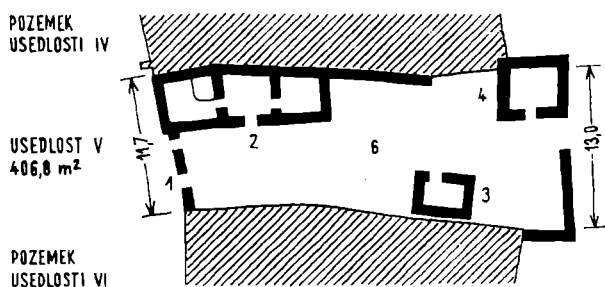
S tímto zjištěním na slovanských sídlištích kontrastuje dvorcový systém na časně středověkých sídlištích na německém území mezi Rýnem a Labem (P. Donat, 1980, 92—106). Toto zjištění je velmi důležité pro charakteristiku sociálních i hospodářských poměrů. Zatímco na německém území dokládají archeologické prameny vesnická sídliště s individuálními usedlostmi, představují naše časně středověká sídliště jedinou občinnou usedlost o větším počtu obytných domů. Z hospodářských objektů byly součástí těchto sídlišť především obilní jámy. Nacházejí se zpravidla v těsné blízkosti obydlí, nebo byly i uvnitř obytných objektů (V. Nekuda, 1986, 59—129). Ostatní hospodářské budovy, resp. stopy po těchto budovách jako jsou chlévy, stodoly a kolny nebyly archeologickými výzkumy v raně středověkých sídlištích zatím zachyceny.

Zcela jiná je situace při výzkumu zaniklých vesnic z období vrcholného středověku. Zjišťujeme v nich již pravidelné formy dvora. Z archeologických výzkumů na Moravě jsou jednotlivé typy dvorů nejlépe doloženy v Pfaffenschlagu a ve Mstěnicích. Výměra dvorních parcel není stejná. V Pfaffenschlagu měřila dvorní parcela buď 600 m² nebo 400 m², nepřiblížíme-li k menším odchylkám od uvedené výměry (např. dvůr usedlosti V měl 589 m², nebo dvůr usedlosti XI 410 m²). Zastavěná plocha představovala 30 % u větších a téměř 50 % u menších dvorů. Podle rozložení obytných a hospodářských staveb v rámci dvora byly dvory v Pfaffenschlagu většinou jednotraktové, jen used-

lost III měla zástavnou dvoustrannou, hákovou. Nezastavěná část dvora byla ohrazena plotem, jen vůči návsi navazovaly na štítově orientované domy kamenné ohradní zdi s vjezdovými branami a vstupními brankami. Jak obytná tak i hospodářská část budovy byly samostatně přístupné ze dvora.

Složitější formy dvorů byly zjištěny při výzkumu ve Mstěnicích. Z dosavadního výzkumu máme k dispozici 11 usedlostí, jejichž dvorové parcely navazují jedna na druhou. I když způsob zástavby v rámci jednotlivých dvorů se ani jednou neopakuje, je umístění domu ve všech usedlostech stejné. Při vstupu do dvora stál trojdílný dům vždy na západní straně orientovaný štítem do návsi. Tato orientace byla výhodná, protože vstupní část obydlení byla obrácená k jihu. Vjezd z návsi do dvora umožňovala 1,5 m široká vrata, v usedlosti V byla ještě úzká vstupní branka.

Uspořádání hospodářských budov bylo různé. Jednak navazovaly přímo na obytný dům, jednak byly rozmístěny po obvodu dvorní parcely. Z typologického hlediska jsou ve Mstěnicích zastoupeny téměř všechny formy dvora; jednotraktový, dvojstranný a to jak paralelní tak hákový, trojstranný a zatím

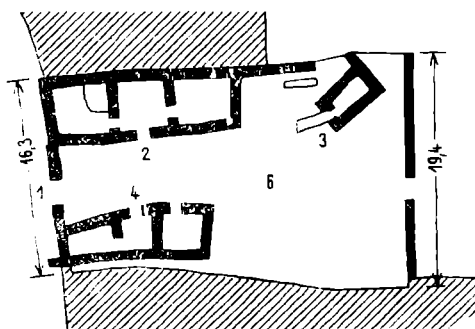

Obr. 2a. Řadová zástavba, úzká a hluboká stavební parcela.

POZEMEK
USEDLOSTI III

USEDLOST IV
524,2 m²

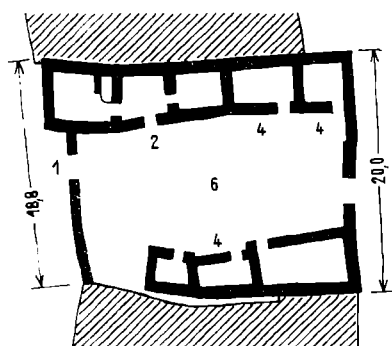
POZEMEK
USEDLOSTI V

POZEMEK
USEDLOSTI VIII

USEDLOST IX
471,4 m²

POZEMEK
USEDLOSTI X

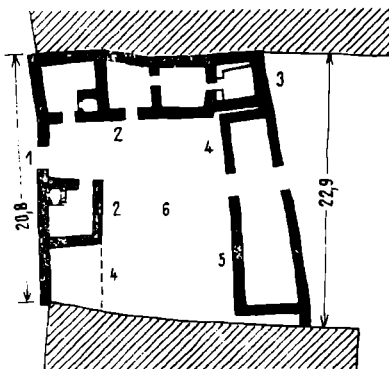
10 8 6 4 2 0 5 10 15 20 m 25

Obr. 2b. Řadová zástavba, středně široká a hluboká stavební parcela

POZEMEK
USEDLOSTI VII

USEDLOST VIII
452,6 m²

POZEMEK
USEDLOSTI IX

10 8 6 4 2 0 5 10 15 20 m 25

Obr. 2c. Řadová zástavba, široká stavební parcela.

1 – vjezd z návsi, 2 – obytná budova, 3 – komora (špýchar), 4 – hospodářská budova, 5 – stodola, 6 – dvůr.

v jednom případě i čtyřstranný. Tím, že jednotlivé usedlosti na sebe navazovaly, byly všechny dvory uzavřené. Jejich plošná výměra se pohybovala v rozmezí 300 m² (nejmenší) až 525 m² (největší). Stavební parcely byly úzké a hluboké (např. usedlost VII — 9,2 m, usedlost VI — 10,2 m a usedlost V — 11,7 m, obr. 2a), nebo středně široké a hluboké (např. usedlost IV — 16,3 m, usedlost IX — 18,8 m, obr. 2b), nebo široké (usedlost VIII — 20,8 m, obr. 2c). Přední strana dvorů přivrácená do návsi byla užší, zatímco zadní strana dvorů byla o 1,3 až 2,9 m širší. Takovému seskupení dvorů odpovídala vějířovitě uspořádaná plůžina.

Z hospodářských budov byly ve Mstěnicích zastoupeny komory (špýchary), chlévy, stodoly a kolny, které byly vůči dvoru pravděpodobně otevřené.

Jestliže až do našich výzkumů nebylo možno sledovat vývoj dvorové zástavby před 19. stoletím (V. Frolec, 1974, 19), posunují výzkumy zaniklých středověkých vesnic časovou hranici až k samým začátkům vzniku dvorových forem na našem území.

3. Dům

Vývoj domu ve venkovském prostředí byl až do nedávna doménou především etnografie. Pro studium rolnického domu se dokonce vytvořila v NSR samostatná pracovní skupina „Arbeitskreis für Hausforschung“, pořádající mezinárodní kongresy a vydávající sborník „Jahrbuch für Hausforschung (M. Gschwendt, 1984, 237—40). Chceme-li tedy sledovat vývoj domu od raného středověku, nutno nejstarší doklady hledat v pramenech archeologických. Vzhledem k tomu, že archeologické doklady vesnického středověkého domu získané na různých lokalitách na Moravě jsem podal na stránkách tohoto sborníku (V. Nekuda, 1984, 21—37), omezím se ve svém výkladu jen na shrnutí hlavních poznatků a na stanovení cílů dalšího výzkumu.

Stejně jako při charakteristice půdorysu vesnického sídla tak i v případě půdorysu domu třeba rozlišit domy raného středověku od domů vrcholné středověké vesnice. Dále je třeba zdůraznit, že vývoj rolnického domu nelze studovat izolovaně, ale v souvislosti s jeho umístěním v rámci usedlosti. V tomto smyslu lze sledovat dům až v období vrcholného středověku, neboť otázka vzniku individuálních selských usedlostí ve starším období nebyla doposud archeologickým výzkumem uspokojivě zodpovězena. Srovnáme-li pravidelné půdorysy usedlostí získaných archeologickým výzkumem např. v Pfaffenschlagu, Mstěnicích a Bystřeci s půdorysnou situací raně středověkých sídlišť v katastru města Mohelnice, Zábřacan a Mstěnic, pak jen těžší můžeme ze spleti sídelních a sídlištních objektů vyčlenit seskupení individuálních usedlostí.

I když dům v období 11.—12. století se v podstatě nelišil od předchozích staletí, přesto je nutno sledovat celkový vývoj, aby bylo možno zaregistrovat všechny změny vedoucí ke kvalitativním změnám rolnického domu v následujícím období. Rolnický dům časně středověkého období byl jednoprostorový o průměrné plošné rozloze 16—20 m². Vůči terénu byl buď zahlouben, nebo stál na terénu. Z lokalit na severní Moravě byly získány doklady nadzemních staveb se srubovou konstrukcí stěn (V. Goš, 1982, 158), zatímco na jižní a jihozápadní Moravě jsou doloženy oba typy domů. Na jižní Moravě měly srubovou konstrukci stěn (Zábřacany), na jihozápadní Moravě byly domy i s kúlovou konstrukcí stěn s roštovým výpletem omazaným hlinou (V. Nekuda, 1973, 77—96). Počet dokladů z archeologických výzkumů je poměrně malý (cca 40), a proto bude třeba typům raně středověkých obydlí a jejich konstrukci věnovat soustavnou pozornost. Charakteristickým znakem obytných objektů je otop-

né zařízení, které tvoří ve většině případů ohniště, nebo pec. Určení typu otopného zařízení je mnohdy složité, neboť nálezořvá situace (např. kameny vyložená plocha) může svědčit jak pro pec, tak i pro ohniště. Důležité je sledovat umístění otopného zařízení. Většina obydlí raně středověkého období měla otopné zařízení v rohu. V souvislosti otopného zařízení vyvstává také otázka existence dýmníků. I když na některých lokalitách (Záblacany, sídliště u Šakvic) byly stopy dýmníků zachyceny, zdá se, že vnitřní konstrukce obydlí 11.—13. století tomuto vybavení neodpovídala.

Pro studium domu v období vrcholného středověku přinesly dosavadní archeologické výzkumy již bohatou pramennou základnu (V. Nekuda, 1984, 25—37). Opírají se o ni nejen interpretace archeologů, ale vycházejí z ní i práce etnografů (např. V. Frolec, 1975, 342—345, Týž, 1976, 49—52. Týž, 1982, 67—77. Týž, 1983, 87—119), architektů (J. Škabrada 1978, 355—369) a historiků (J. Petráň, 1985, 359—360. text však nesouhlasí s vyobrazením).

Geneze trojdílného domu s patrovou komorou se dostala díky archeologickým výzkumům na lokalitách Pfaffenschlag a Mstěnice do zcela nového světla. Tyto výzkumy umožnily konfrontovat teoretické koncepce L. Niederla a V. Mencla na vývoj trojdílného domu s archeologickými nálezy (V. Nekuda, 1984, 34—36). Zásľuhou V. Frolce byla geneze trojdílného domu nově interpretována právě na základě archeologického výzkumu ve Mstěnicích a Pfaffenschlagu. Na rozdíl od L. Niederla a V. Mencla dospěl V. Frolec k názoru, že trojdílný dům mohl vzniknout také spojením samostatně stojící komory s jednodílným domem dodatečným vytvořením síně jako třetího článku trojdílného domového půdorysu (V. Frolec, 1982, 69). Této závažné otázce je třeba věnovat při výzkumu zvýšenou pozornost a to jak z hlediska časového, tak i teritoriálního. Dosavadní výzkumy přesvědčivě ukázaly, že o vzniku patrových komor a jejich připojení k domu nelze bez archeologických dokladů uvažovat.

Půdorysná dispozice domu odráží situaci hospodářskou i sociální. Dokladem jsou dvojílné domy v Pfaffenschlagu, jímž chyběla komorová část, nebo jednoprostorové domy ve Mstěnicích. Tyto jednoprostorové domy byly součástí usedlostí VIII a XI a plnily velmi pravděpodobně funkci „výměnku“, neboť v obou uvedených usedlostech stály ještě trojdílné domy.

Významné místo při studiu vesnického domu zaujímá otopné zařízení (pec, ohniště). Na všech zkoumaných lokalitách byla pec umístěna v jizbě a to v rohu při stěně dělicí jizbu od síně. Kromě pece bylo v jizbě i ohniště. Bylo umístěno zpravidla před ústím pece (Pfaffenschlag-Mstěnice), nebo mohlo být i samostatné jako např. v druhé obytné jizbě usedlosti XI ve Mstěnicích, kde v jednom rohu stála pec (po pravé straně od vstupu ze dvora) a v protilehlém rohu bylo umístěno ohniště zahřoubené pod úroveň podlahy a obložené kameny. Je to zatím jediný archeologický doklad, kdy pec a ohniště byly v obytné místnosti od sebe oddělené.

Z vnitřního vybavení domu, které lze dokumentovat archeologickým výzkumem, je úprava podlahy. V jizbách domů v Pfaffenschlagu byly ještě zbytky výmazu, který byl tvrdě vypálen. V jednom případě a to v jizbě domu VII byla část podlahy vyložena plochými kameny. V jizbách domů ve Mstěnicích byla podlaha hliněná.

Také o nadzemní konstrukci domu lze usuzovat z archeologických nálezů. Množství kamenné destrukce. šíře a výše zachovaného zdiva vydávají svědectví o celokamenné stavbě domu, nebo jeho částí. V období vrcholného středověku měly i srubové stavby zpravidla kamennou podezdívku. Doklady o hliněných stěnách domu nebyly na zkoumaných lokalitách zaniklých osad doposud zjištěny. Pro celkovou interpretaci jednotlivých částí domu hraje důle-

žitou roli také nálezy inventář. V prostoru jizeb ve Mstěnicích se nacházejí na střední ose často ploché kameny, na nichž velmi pravděpodobně stály kůly podpírající stropy.

Doklady o střešní konstrukci jsou v archeologických nálezech jen sporadické, neboť jak došková krytina tak i dřevěná konstrukce podléhají zkáze. Jediným dokladem jsou střešní korýtka vypálená do cihlově červené barvy. Byla nalezena jak v Pfaffenschlagu tak ve Mstěnicích.

K úplnosti vybavení domů patří také sklepy nebo podzemní chodby. Archeologickým výzkumem byly zjištěny v Pfaffenschlagu i ve Mstěnicích. Nebyly však součástí všech domů.

Dům zaujímá v rámci zemědělské usedlosti důležité místo a proto si zaslouží pozornosti jak se strany archeologů tak i etnografů. Archeologické výzkumy na lokalitách zaniklých středověkých vesnic jsou z hlediska vývoje domových půdorysů základním pramenem. Kromě toho poskytují tyto výzkumy i poznatky o ekonomickém a sociálním prostředí.

Výzkum vesnických sídlišť domu a dvora zůstává i do budoucna jedním z hlavních úkolů historické archeologie, neboť dosavadní pramená základna má ještě řadu mezer. Význam archeologických pramenů pro sledovanou problematiku je dán jejich autentičností a bezprostředností. Vypovídací hodnota těchto pramenů bude tím větší, čím více bude úplně prozkoumaných sídlišť a to rovnoměrně pokrývajících jak oblast časovou tak i regionální. Tento požadavek je nutný, neboť jinak by nebylo možno sledovat teritoriální zvláštnosti i celkový postup feudalizace na našem území.

Při studiu domu je třeba i nadále věnovat pozornost jeho základním znakům celkové konstrukce, vnitřního vybavení a jeho funkci v rámci dvora i sídla. Bude třeba ověřovat, jak se projevují regionální rozdíly, pokud jde o zemnice, i stavby na úrovni a kdy a jak se jednoprostorový dům rozšiřuje o další prostory. Jestliže další výzkum nepřinese přesvědčivé doklady o organizaci usedlosti z období před 12. stoletím, bude třeba z toho vyvodit závěry pro sociálně ekonomické poměry raně středověké společnosti.

Význam 13. století pro celkový vývoj vesnických sídel, domu a dvora byl dosavadními archeologickými výzkumy plně potvrzen. Další výzkum by měl sledovat regionální rozdíly ve skladbě zemědělské usedlosti a její organizaci v rámci celé vesnice. Tím budou dány podmínky k tomu, aby i ostatní vědní obory, zvláště pak etnografie, mohly navázat na výsledky archeologických výzkumů.

Literatura

- Donat P., 1980: Haus, Hof und Dorf in Mitteleuropa vom 7. bis 12. Jahrhundert. Archäologische Beiträge zur Entwicklung und Struktur der bäuerlichen Siedlung. Schriften zur Ur- und Frühgeschichte 33. Berlin.
- Dostál B., 1967: Typy slovanských sídlištních objektů z Břeclavi-Pohanska, SPFFBU E 12, roč. 16, 81—132.
- Frolec V., 1974: Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku. Brno.
- 1975: K otázce vztahů mezi archeologickými a etnografickými doklady vesnického obydlí, AR 27, 342—345.
  - 1976: Pokus o etnografickou interpretaci archeologických výzkumů středověké zemědělské usedlosti, AH 1, 49—52.
  - 1982: K interpretaci geneze trojdílného komorového domu. AH 7, 67—77.
  - 1983: Ke genezi a počátkům historického vývoje lidového domu v oblasti moravsko-slovenského pomezí, ZSNM LXXVII, Etnografie 24, 87—119.
- Goš V., 1982: Charakteristika vývoje osídlení severní Moravy v 8.—15. století, AH 7, 157—167.

- 1984: K problematice zahloubených obytných staveb 13. století na severní Moravě, VVM XXXVI, 171—178.
- 1984a: Sídlíšní objekty slovanské osady v Mohelnici, ČSfM, 33, 221—252.
- Goš V.—Novák J.—Karel J.: 1985: Počátky osídlení Rýmařova, PA LXXVI, 184—227.
- Gschwend M., 1984: Haus und Gehöft. Jahrestagungen, Vorträge und Forschungen im Rahmen des Arbeitskreises für Hausforschung, Siedlungsforschung. Archäologie-Geschichte-Geographie, Band 2, 237—240.
- Hejna A., 1960: K otázce západoslovanských obytných stavení a sídlíšť v období raného feudalismu, VPS 3, 229—254.
- Klápště J.—Smetánka Z., 1982: Archeologický výzkum české středověké vesnice v letech 1971—1981, AH 7, 11—31.
- Láznička Z., 1962: Příspěvek k sídelně-zeměpisné charakteristice moravskoslezské zemědělské usedlosti na sklonku feudalismu, ČMM XLVII, 77—94.
- Leister I., 1974: Das Angerdorf und die Überwindung der Hufenordnung im Ostdeutschen Kolonisationsgebiet, Siedlungsformen der früh- und hochmittelalterlichen Binnenkolonisation, Probleme der genetischen Siedlungsforschung, Band 1, 83—97 Göttingen.
- Mencl V., 1980: Lidová architektura v Československu. Praha.
- Nekuda V., 1973: Raně středověké typy obytných objektů ve Mstěnicích, ČMM LVIII, 77—96.
- 1975: Pfaffenschlag. Zaniklá středověká ves u Slavonic. Brno.
- 1976: Příspěvek k charakteristice středověké zemědělské usedlosti na Moravě, AH 1, 33—48.
- 1980: Moravský venkov v době předhusitské, AH 5, 13—29.
- 1982: Středověká vesnice na Moravě ve světle archeologických výzkumů zaniklých osad, AH 7, 33—66.
- 1984: Vesnický středověký dům na Moravě, AH 9, 21—37.
- 1986: Obilní jámy v zaniklých Mstěnicích, ČMM LXXI, 59—129.
- Niederle L., 1913: Slovanské starožitnosti. Život starých Slovanů I, 2. Praha.
- Nitz H. J., 1985: Planmässige Siedlungsformen zwischen dem österreichischen Waldviertel und dem Passauer: Abteiland, Ostbairische Grenzmarken, Passauer Jahrbuch für Geschichte, Kunst und Volkskunde, 27, 47—62.
- Petráň J., 1985: Dějiny hmotné kultury I (1), Praha.
- Smetánka Z.—Klápště J., 1975: Archeologie a česká vesnice 10.—13. století, AR 27, 286—296.
- Snášil R., 1973: Záblačany (okres Uherské Hradiště), ZSV 1, 89—115.
- 1975: Archeologie a vesnická sídlíště 10.—13. století na Moravě, AR XXVII, 305—317.
- Sperling W., 1982: Formen, Typen und Genese des Platzdorfes in den böhmischen Ländern. Beiträge zur Siedlungsgeographie Ostmitteleuropas. (Erdkundliches Wissen, Heft 61. Geographische Zeitschrift, Beihefte.) Wiesbaden.
- Třeštitk D., 1979: Proměny české společnosti ve 13. století, Folia historica bohémica 1, 131—154. Praha.

Zusammenfassung

Grundfragen des historisch-archäologischen Studiums der ländlichen Siedlungen, Häuser und Höfe

Die historische Archäologie hat vor allem durch Untersuchungen abgekommener mittelalterlicher Siedlungen in hohem Maß zu neuen Erkenntnissen über das mittelalterliche Dorf beigetragen. Die erforschten Grundrisse von Häusern und Wirtschaftsbauten nebst Gegenständen der materiellen Kultur bieten heute bereits eine verlässliche Grundlage zur Rekonstruktion des Standes der Produktionskräfte und Lebensbedingungen der ländlichen Bevölkerung im Zeitalter des Feudalismus. Bei der Wertung des bisherigen Beitrags der historischen Archäologie zur Erforschung ländlicher Siedlungen kann man sagen, daß in relativ kurzer Zeit eine stattliche Reihe neuer Erkenntnisse zu grundlegenden Fragen der wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Entwicklung der mittelalterlichen Gesellschaft gewonnen wurde. Andererseits muß man sich dessen bewußt bleiben, daß es besonders hinsichtlich der Erforschung frühmittelalterlicher Siedlungen noch eine Reihe leerer Stellen gibt, die im Zuge systematischer Untersuchungen schrittweise auszufüllen sind.

Begreiflicherweise nehmen bei der Beantwortung wichtiger Fragen nach den ländlichen Siedlungen und ihrer Innenstruktur jene Örtlichkeiten eine Schlüsselstellung ein, auf denen systematische Untersuchungen verließen oder im Gange sind. Der Autor verfolgt die Entwicklung der ländlichen Siedlung, des Hauses und Hofes vom 11. Jahrhundert bis in das Hohe Mittelalter. Während dieses ein halbes Jahrtausend umfassenden Zeitraums haben sich umstürzende Wandlungen der landwirtschaftlichen Produktion und mit ihnen auch der Organisation von Siedlungen, Häusern und Höfen abgespielt. Die Kompliziertheit dieser Problematik und der gegenwärtige Stand der archäologischen Forschungen gestatten noch keine Verallgemeinerungen von Teilerkenntnissen.

Zu den grundlegenden Fragen des ländlichen Sitzes gehört sowohl vom archäologischen als auch vom ethnographischen und geographischen Standpunkt die Grundrißgestaltung. Es ist allerdings zeitlich höchst anspruchsvoll und erfordert meist mehr als ein Jahrzehnt dauernde Untersuchungen, will man den Grundriß einer ganzen Siedlung entdecken. Als Beispiel mögen die bisher untersuchten Örtlichkeiten dienen: die Erforschung von Pfaffenschlag dauerte 12 Jahre, und der Grundriß der mittelalterlichen Siedlung Mstěnice ist noch nicht einmal nach 22 Untersuchungssaisonen bekannt. Auch die Forschungen in Bystřec und Konůvky dauerten mehr als ein Jahrzehnt und haben noch keine Gesamtlösungen der Grundrißformen gebracht. Der Mangel an Flächenfreilegungen läßt sich bei den beiden erwähnten Untersuchungsstätten durch Oberflächenerkundungen ergänzen.

Die Grundrißtypen der Siedlungen aus dem frühen Mittelalter (11.—13. Jahrhundert) kann man nur als wahrscheinlich bezeichnen, denn alle archäologisch untersuchten Stätten stellen bloß einen mehr oder weniger großen Ausschnitt des ganzen Siedlungsgebildes vor. Es handelt sich größtenteils um kleine Siedlungen, die damals in ganz Europa existierten. Ihren Grundrißtyp kann man als Haufendorf (Siedlung im Flurbild der Stadt Mohelnice) oder Haufendorf mit nestartigen Objekt-Ballungen (Záblacany), dann als Reihendorf (ältere Phase in Pfaffenschlag) und Platzdorf (Mstěnice) ansehen. Das gemeinsame Merkmal der angeführten Siedlungen ist, daß es bei ihnen zu Verschiebungen an andere, oft nur wenige Dekaden von Metern entfernte Stellen gekommen ist. Neue derartige Feststellungen wurden in der Sommersaison 1986 bestätigt.

Die archäologischen Untersuchungen vermögen uns keine Antwort auf die Frage nach dem Flurtyp dieses Zeitraums zu geben, denn im 13. Jahrhundert kam es zu einer Reorganisation der Fluren und damit wahrscheinlich auch zur Verwischung älterer Spuren.

Die weitere Entwicklungsphase ländlicher Siedlungen war mit grundlegenden Änderungen im gesellschaftlichen, wirtschaftlichen und kulturellen Bereich verbunden. Sie hingen mit den wachsenden Bevölkerungszahlen und der intensiven, mit der Ausweitung der Landwirtschaftsflächen verbundenen Kolonisationstätigkeit zusammen. Das markanteste Zeichen des Bevölkerungszuwachses waren die Städte, die durchdringende Neuerungen im wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Leben der mittelalterlichen Gesellschaft brachten. Die Städte hatten als Zentren des Handwerks und Handels im Rahmen der neuentstehenden Marktbedingungen unmittelbaren Einfluß auch auf die landwirtschaftliche Produktion. Diese kurze Charakteristik erfaßt eine Reihe von Faktoren, die das Bild der Siedlungsstruktur und der mit ihr unmittelbar verbundenen Kulturlandschaft vollkommen änderten. Zu dieser Zeit entstanden auch neue Dorftypen, deren Großteil bis in die Gegenwart überdauerte und das Bild unserer Landschaft prägte.

Durch archäologische Untersuchungen wurde auf unserem Gebiet vorläufig ein einziger kompletter Grundriß eines Normtyps mit zugehörigem Flurbild gewonnen. Es handelt sich um die Ortswüstung Pfaffenschlag, deren Anwesen zwei Reihen beiderseits eines durchfließenden Baches und mit zwei kleineren Häusern am Westende einen gegen den Bach zu geöffneten Dorfplatz bilden. Pfaffenschlag ist das typische Waldhufendorf vom Ende des 13. Jahrhunderts.

Bei der Charakteristik des Dorfgrundrisses ist die Feststellung des Flurbildtyps nicht minder wichtig, weil das Flurbild ein untrennbarer Bestandteil der dörflichen Siedlung und Quelle der landwirtschaftlichen Produktion ist. Im Fall Pfaffenschlag geht es um ein Scheueracker-Flurbild, denn die Feldstreifen schließen sich unmittelbar an die einzelnen Gehöfte an (V. Nekuda, 1975, 164).

Einen weiteren, durch archäologische Untersuchungen gewonnenen Dorfgrundriß bietet die Forschungsstätte Mstěnice. Noch vor wenigen Jahren schien es, als stelle das mittelalterliche Dorf Mstěnice den Typ des Rundlings vor, denn die bis dahin freigelegten Anwesen bildeten eine zusammenhängende Verbauung in Form eines gedehnten Bogens. Die Untersuchungen der letzten drei Jahre entdeckten

jedoch eine weitere Reihe von Anwesen auf der Südseite, die mit der bisherigen Gruppierung der Anwesen einen fensenförmigen Platz einschließen und somit den Typ des Angerdorfs vorstellen. Unter der Voraussetzung, daß sich dieser Typ im Laufe weiterer Untersuchungen bestätigen sollte, wäre dies der wichtige Beleg eines ausgesprochenen Angerdorfs aus dem Ende des 13. Jahrhunderts, und dies auf altem Siedlungsland.

Durch Kombination archäologischer Untersuchungen und Oberflächenerkundungen läßt sich der Grundriß von Bystřec bei Jedovnice in der Gegend Blansko (die Siedlungsagglomeration wurde hier auch geophysikalisch bestimmt) und von Kónůvky im Gebiet Slavkov erkennen. Bei beiden abgekommen Dörfern wurde die Grundrißgestaltung von den natürlichen Bedingungen beeinflußt. Die Anwesen breiteten sich hier beiderseits von Bächen aus, so daß sie kurze Reihendörfer vorstellten. Dagegen besaß das abgekommene Dorf Vilémov unweit von Bystřec einen dreieckigen Dorfplatz und war somit ein Plazdorf.

Die Grundrißnorm mittelalterlichen Döfer war das Ergebnis von Änderungen, die sich auf rechtllichem Gebiet — Einführung der sog. Emphyteuse — und auf wirtschaftlichem Gebiet — Einführung der Hufen- und Dreifelderwirtschaft — abgespielt haben. Alle Bemühungen, bestimmte Grundrißtypen mit einem Ethnikum in Verbindung zu setzen, wurde von archäologischen Forschungen — und dies nicht nur auf unserem Gebiet — eindeutig widerlegt. Die ländlichen Siedlungen machten eine Reihe von Wandlungen durch, ehe sich die Besiedlungsstruktur der Landschaft und die Gestaltung der Dörfer stabilisierte. Die Dörfer waren jedenfalls keine statischen Gebilde, sondern machten eine Reihe von Änderungen durch. Das hat die Untersuchung in Pfaffenschlag auf Kolonisationsboden, aber auch in Mstěnice auf altem Kulturboden bewiesen.

Bei der Analyse der Lebensbedingungen des mittelalterlichen Bauern nehmen Haus und Hof eine wichtige Stellung ein, denn sie bildeten kommunizierende Gefäße, die auf alle Änderungen der Arbeits- und Lebensbedingungen der ländlichen Bevölkerung empfindlich reagierten.

Ebenso wie bei der Charakteristik des Dorfgrundrisses sind auch Hausgrundrisse des frühen und hohen Mittelalters zu unterscheiden. Weiters ist zu betonen, daß man die Entwicklung des bäuerlichen Hauses nicht isoliert, sondern im Zusammenhang dessen Lage im Rahmen des Anwesens zu verfolgen hat. In dieser Hinsicht läßt sich das Haus erst im hohen Mittelalter beurteilen, denn die Frage der Entstehung individueller bäuerlicher Anwesen in der älteren Epoche wurde bisher in archäologischer Hinsicht noch nicht zufriedenstellend beantwortet. Wenn wir die regelmäßigen archäologisch festgestellten Grundrisse der Anwesen in Pfaffenschlag, Mstěnice und Bystřec beispielsweise mit der Grundrißsituation der frühmittelalterlichen Siedlungen im Kataster der Stadt Mohelnice, Zábřacany und Mstěnice vergleichen, lassen sich aus dem Geflecht der Wohn- und Siedlungsobjekte Gruppierungen individueller Anwesen nur schwerlich ausgliedern. Ohne gründliche Analyse der sozial-ökonomischen Verhältnisse kann man von individuellen Anwesen gar nicht sprechen. Auch die bisherigen archäologischen Untersuchungen an Fundstätten der frühmittelalterlichen Zeitspanne haben keinerlei Belege für begrenzte Höfe gebracht, in denen nebst der Behausung auch die Wirtschaftsbauten standen. Anscheinend war für diese Periode das Gemeindeeigentum am Boden charakteristisch.

Mit dieser Feststellung an slawischen Siedlungen kontrastiert das Gehöftsystem frühmittelalterlicher Siedlungen auf deutschem Gebiet zwischen Rhein und Elbe (P. Donat, 1980, 92—106). Diese Tatsache ist für die Charakteristik der sozialen und wirtschaftlichen Verhältnisse wichtig. Während archäologische Quellen auf deutschem Gebiet ländliche Siedlungen mit individuellen Anwesen belegen, stellen unsere frühmittelalterlichen Siedlungen höchstwahrscheinlich Gemeindegüter mit einer größeren Zahl von Wohnhäusern vor. An Wirtschaftsobjekten wurden an diesen Siedlungen vor allem Getreidegruben entdeckt, die in der Regel in knapper Nähe der Behausungen oder auch innerhalb der Wohnobjekte liegen. Die übrigen Wirtschaftsbauten, bzw. Spuren nach solchen Bauten, wie etwa Ställe, Scheunen und Schuppen, konnten archäologische Untersuchungen vorläufig nicht erfassen.

Ganz anders ist die Lage bei der Untersuchung abgekommener Dörfer aus dem hohen Mittelalter. Hier stellt man bereits regelmäßige Hofformen fest. Von archäologischen Untersuchungen in Mähren wurden die einzelnen Hoftypen am besten in Pfaffenschlag und Mstěnice belegt. Das Flächenmaß der Hofparzellen war nicht gleich groß. In Pfaffenschlag maß die Hofparzelle 600 m² oder 400 m², abgesehen von geringeren Abweichungen (beispielsweise bei dem Hof des Anwesens V 589 m² oder dem Hof des Anwesens XI (410 m²). Die verbaute Fläche stellte 30 % bei grö-

ßeren und fast 50 % bei kleineren Höfen vor. Nach der Lage der Wohn- und Wirtschaftsbauten im Rahmen des Hofes waren die Anwesen in Pfaffenschlag meist eintraktig, nur das Anwesen III ließ eine zweiseitige, hakenförmige Verbauung erkennen. Die unverbauten Hofteile waren umzäunt, grenzten nur gegen den Platz zu an giebelorientierte Häuser, steinerne Umfassungsmauern mit Einfahrtstoren und Eingangstüren. Sowohl der Wohn- als auch der Wirtschaftsteil des Gebäudes war aus dem Hof selbständig zugänglich.

Kompliziertere Hofformen wurden bei der Untersuchung in Mstěnice festgestellt. Aus den bisherigen Untersuchungen stehen 11 Gehöfte zur Verfügung, deren Hofparzellen aneinander anknüpfen. Obwohl sich die Verbauungsart im Rahmen der einzelnen Höfe kein einziges Mal wiederholt, ist die Lage des Hauses in allen Höfen dieselbe: bei dem Eintritt in den Hof stand das Haus immer links, mit dem Giebel zum Dorfplatz orientiert. Die Anordnung der Wirtschaftsgebäude war verschieden. Einerseits knüpften diese unmittelbar an das Wohnhaus an, andererseits standen sie am Umfang der Hofparzelle. Vom typologischen Standpunkt sind in Mstěnice alle Hofformen vertreten: eintraktige, zweiseitige, und dies sowohl parallele als auch hakenförmige, dreiseitige und bisher in einem Fall auch vierseitige. Nachdem alle Anwesen aneinander grenzten, waren alle Höfe geschlossen. Ihre Flächenmaße bewegten sich von 280 m² (der kleinste) bis 560 m² (red größte Hof).

Wenn es bis zu unseren Untersuchungen nicht möglich war, die Entwicklung der Hoferbauung vor dem 19. Jahrhundert zu studieren (Frolec, 1974, 19), dann verschieben die Untersuchungen abgekommener mittelalterlicher Siedlungen diese Zeitgrenze hart an die Anfänge der Entstehung von Hofformen auf unserem Gebiet.

Die Erforschung von ländlichen Siedlungen, Häusern und Höfen bleibt auch weiterhin eine der Hauptaufgaben der mittelalterlichen Archäologie, denn die bisherige Quellengrundlage besitzt noch eine Reihe von Lücken. Die Bedeutung der archäologischen Quellen im Rahmen der verfolgten Problematik ist durch ihre Authentizität und Unmittelbarkeit gegeben. Der Aussagewert dieser Quellen wird umso höher sein, je mehr Siedlungen komplett durchforscht werden, welche die zeitliche und räumliche Dimension gleichmäßig decken. Dieses Erfordernis ist zwingend, denn es wäre sonst unmöglich, territoriale Besonderheiten, aber auch den gesamten Feualisierungsvorgang auf unserem Gebiet zu verfolgen.

Abbildungen:

1. Ortswüstung Mstěnice, Bauernhof XI. Beispiel der Umbauung des Bauernhofes mit zwei Durchfahrten.
2. Ortswüstung Mstěnice. Beispiele der Bauernhofotypen.
  - 2a. Enge und tiefe Hofparzelle. Bauernhöfe V, VI und VII
  - 2b. Mittelbreite und tiefe Hofparzelle. Bauernhöfe IV und IX.
- 2c. Breite Hofparzelle. Bauernhof VIII.
  - 1 — Einfahrtstor, 2 — dreiteiliges Haus, 3 — Kammer (Speicher), 4 — Wirtschaftsgebäude, 5 — Scheune, 6 — Hoffläche